

Pogovor

KRICI S ATLANTIDE FRANJE DERANJE

Na početku ove knjige, u tekstu *Utopija anakronizma*, njegov autor Franjo Deranja govori o *dijagonalnom čitanju*. Misli on na površno čitanje nekoga teksta, 'čitanje s prečicama', brzo čitanje koje se zaustavlja nasumce na pojedinim dijelovima koji se onda pretvaraju u 'globalni' dojam o cjelini. Međutim, za recenzenta je (drugačije) dijagonalno čitanje nužno, budući da se ono razlikuje od doslovnog, poprijekog čitanja. Recenzent ili kritičar *pomno* čita tekst kako bi izlučio nekoliko 'dijagonalnih' značajki knjige što će na određen način uputiti na mogućnost njenog problemskog predstavljanja. Da se poslužim autorovom zgodnom dosjetkom o zidu i Zidu¹, u našem slučaju zid je Deranjin pripovjedački rukopis a Zid su osnovne, 'dijagonalne', značajke koje uočavamo u tome tekstu, budući da ih je sve nemoguće raspraviti, osobine dijelova zida čine Zid.

Prvo što uočavamo je, frazom rečeno, tematska i stilaska raznovrsnost. Uvodni tekst *Utopija anakronizma* nije bezrazložno nadnaslovljen *Umjesto prologa*. 'Priča' je pomalo, čini mi se, namjerno razasuta zbog toga da bi njen sadržaj uputio na neka autorova bitna stajališta od kojih polazi u pisanju, da bi ukazao na svoja životna, humanistička gledišta na svijet, na dvojbenost vlastitih i tuđih pogleda na život. Možda je to čak raspravica o uzaludnosti pisanja², o utopijskoj ulozi koju je književnost nekada vjerojatno imala, ali i o nemogućnosti da se pisac odupre tome da piše, jer je i pisac Franjo Deranja od onih ljudskih bića koje ne može a ne priložiti svoj pripovjedni i filozofski glas u detektiranju i upućivanju na slojeve sadašnjosti, koja se, opet, ne ukazuje uvijek ni kao svakodnevnica, ni kao 'prava' stvarnost, nego kao projekcija koja izaziva time da je se preobrazi ili da je se podastre iz svoje projekcije.³ A pišćeve su s mnogo mogućnosti.

¹ ...imate li možda komadić zida?

- Kakvoga zida? – upitam ga začuden.

- Pa, onog vašeg, je li? Najpoznatijeg zida...

- Aba, znači: ne zida, nego – Zida, je li tako?

(Utopija anakronizma)

² Moglo bi se i bez toga. Kome bi manjkalo? Tko danas više čita? Pogotovo: tko čita knjige? Pa još tu beletristiku. Ljudi nemaju vremena. Čitaju portale – ako ih zanima ponešto od žurnalistike – a ponekad, s vremena na vrijeme, pročita se štogod o nekom skandalu... (Ibid.)

³I, pazi sad! Kaže mi nekidan: bolji svijet je moguć. I dok ga gledam, vidim da i vjeruje u to što govori! A tako i piše! Zaista, i piše tako. Piše o tome – i o svemu ostalome – u što vjeruje? Ne vidi da je i taj njegov bolji svijet puki anakronizam! (Ibid)

Za tematskom raznovrsnošću Franjo Deranja ne poseže zato da bi pošto-poto unio prividnu raznovrsnost nego zato da pokaže registar u kojem se njegove humanističke ideje realiziraju. Osim toga, tako se pokazuje i vlastiti spisateljski temperament, koji Deranja ne skriva svojim stilističkim osobinama i strukturiranjem pripovjednih tekstova.

Knjizi Franje Deranje *Krici s Atlantide* prolog je stanovita književno-filozofska 'priprema' za ono što dalje slijedi. Možda je tom filozofskom pristupu indikativan već naslov – *Krici s Atlantide*. Autor ga izvlači iz proze *Samo patuljci znaju*, koja je inventivno realizirana kao pismo patuljka Antuna (zvanog Ljutko)⁴, glasovitom znanstveniku Stephenu Hawkingu. Ta je proza zapravo polemika patuljaka sa znanstvenikovom tvrdnjom da će čovječanstvo kad-tad morati preseliti na neku drugu zvijezdu, ako želi preživjeti i nastaviti živjeti. Iako patuljak u pismu brani ostanak na Zemlji, afirmirajući njene egzaktne vrijednosti i duševne ljepote, doima se, namjerno ili ne, kao da su patuljci već na nekim drugim 'Hawkingovim' zvijezdama pa se sa starom ljudskom nostalgijom 'sjećaju' vrijednosti svojstvenih samo bićima naše Zemlje. Jer već činjenicom da se patuljak u svoje i u ime svoje šestoro braće javlja s *Atlantide*⁵ sugerira onaj tragični simbol izgubljenog raja i netragom nestalog zlatnog doba prapočetaka čovječanstva, koji obično označuje *Atlantida* i njen metaforični okoliš.

Dakle bi krici koji dolaze iz toga simbola, ili metafore, bili vapaji sadržani u, klasično rečeno, porukama Deranjinih proza. Kako to čini Franjo Deranja? On 'dijagonalno' čita svakodnevicu, ili nekada njoj prisposodobivu zbilju, uzima iz nje narativni detalj, pa ga onda razrađuje na takav način da od njega stvori opću humanističku poruku. Taj detalj ponekad je puki banalni ili predmet-simbol oko kojega se širi priča i isprepliću sudbine (singerica, šilterica), ili prostor-mjesto (čekaonica, Zemlja, *Atlantida*, voda i strah od vode u priči *Eduard*, razine ljubavi i patnje u *Selmi*, život-literatura u intertekstualnim asocijacijama na *Markana V. Šegote* u *Bariš*). No, ne širi se samo priča nego i pripovjedno, zapravo filozofsko, propitivanje o načinu čovjekova bivanja u situacijama koje su mu više-manje sudbonosne, odnosno u nekim trenucima presudne da ga obilježe ili kao ljudsko biće ili kao prolaznu pojavu, sporedna čimbenika u humanističkoj reprodukciji naših životnih postupaka.

⁴ – u svoje osobno i u ime

*sedmorice patuljaka s Atlantide, te –
nadam se - i u ime milijarda
stanovnika planeta Zemlje*

(Samo patuljci znaju)

⁵ *Lug, zadnja pošta Paškino; na Dan planeta Zemlje (22. travnja 2014.)* (Ibid.)

U toj narativnoj realizaciji Franjo Deranja rabi nekoliko globalnih stilskih postupaka. Gdjekada je Deranja 'tvrđi' književni pragmatičar, gotovo sa stilom naših davnih realista, kadšto pak svoje sadržaje oneobičava do granice 'kontrolirane' fantastike, ali su mu, kao treća značajka, neke proze sadržajno kombinacija prethodnih dvaju postupaka. Recimo, pripovijest *Šilterica* dotiče u dobroj mjeri temu podvojenosti, blizanaca, dvostruke ličnosti, što je draga tema fantastičarima, ali u tu temu Deranja ubacuje i 'krutu' stvarnost, prepoznatljivu aktualnost, pa se štivo može čitati s dviju razina, ovisno o receptivnoj naklonosti čitaoca ili analizatora. Ili *Singerica*. Jedan nostalgični predmet (šivaći stroj) katalizator je mnogim događanjima, aktualnim, nostalgično retrospektivnim, putem njega okuplja se sva naracija, ono dakle što je njen stvarni okoliš, ali i onaj mogući, kao i onaj što se upravo zbiva u neposrednoj aktualnosti. Pripovijest *Pregovarač* ima specifičan narativni razvitak. Ispočetka djeluje kao kafkijanska priča o čovjekovoj alijenaciji, ili beckettovska saga o dovršetku tog čovjekova otuđenja, da bi potom priča *Pregovarač* krenula u prividne aktualije naše nedavne ratne prošlosti. Prividne, jer su činjenice stvarno moguće, ali sama tema pregovaranja naslanja se na apstraktniji uvodni dio kao neka vrst 'stvarnosne' razrade čovjekove odvojenosti i od zbilje i od humanih poriva u njemu. Završni dio stvarnosno je određen, ali se leitmotiv otuđenja i dalje osjeća, iako je poenta pomirbena, ljudski prihvatljiva i donekle predvidljiva.

Ono što je u novoj proznoj knjizi Franje Deranje *Krici s Atlantide* nekako u pozadini, ali za razliku od ranijih Deranjinih proza stilski vidljivije, receptivno razvidnije i upečatljivije je humor, ironija, ponekad blaga groteska. To omekšava izravnost težine poruke, unosi živost u pripovjedno tkivo, stilski uvjerljivije pridonosi karakterizaciji i određenju likova, nekad elegantno 'razrješava' situacije i lingvistički obilježava ono za što bi ponekad trebali odlomci deskripcije, naročito u dijalozima.

Ovaj kratki osvrt na, prema mojem mišljenju, najbolju proznu knjigu Franje Deranje *Krici s Atlantide*, možemo završiti autorovom dosjetkom iz proze *Čekaonica: sve je prolazno, samo je ondulacija trajna*. To je vrlo ozbiljna dosjetka ako shvatimo da *ondulacija* znači i 'valovito gibanje' (formu, dakle!), da *trajna* potječe od nesvršenog glagola *trajati*, 'trajati' pak može se prevesti i kao 'zadržavati vrijednosti' i 'ostajati u sjećanju'. Upravo je takva i ova knjiga Franje Deranje!

Prof.dr.sc. Milorad Stojić